

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA'LIM

VAZIRLIGI

NAVOIY DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI

TARIX FAKULTETI

“TARIX O'QITISH METODIKASI”KAFEDRASI

REFERAT

***Mavzu:* Farg'ona vodiysida istiqlolchilik harakati namoyondalari.
(SHERMUHAMMAD QO'RBOSHI MISOLIDA)**

Bajardi: S.Soliyeva.
Tekshirdi: U.Narzullayev

Navoiy-2015

MAVZU: FARG'ONA VODIYSIDA ISTIQLOLCHILIK HARA-KATI NAMOYONDALARI (SHERMUHAMMADBEEK QO'RBOSHI MISOLIDA)

Kirish

1. XX asr boshlaridagi istiqlolchilik harakatining mazmun-mohiyati
2. Shermuhammadbek-Turkiston o'lkasi musulmon qo'shinlari bosh qo'mondoni
3. Shermuhammadbekning muxojirlik davridagi siyosiy faoliyati

Xulosa

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

Kirish

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimov Ahmad al-Farg'oniylar tavalludini nishonlash bilan bog'liq tadbirlar yuzasidan Quva va Farg'ona shahriga tashrif bayurib, keng jamoatchilik bilan qilgan suhbatlaridan birida istiqlol bayrog'ini baland ko'targan, milliy ozodlik kurashiga, qurolli harakatga bosh bo'lgan sarkardalardan Madaminbek va Shermuhammadbeklarni eslab o'tgan edilar. Chunki haqqoniy tariximizni, yangi tarixni yaratishda buyuk istiqlolimiz yo'lida kurashgan ulug' zotlar, ma'rifatparvaru adiblar, qo'mondonu lashkarboshilarning hayot yo'li, faoliyati taqdirini bilish, ularning betimsol ijtimoiy-siyosiy qiyofasini tiklash, bor haqiqatni hozirgi va kelajak avlodga yetkazish juda muhim ahamiyat kasb etadi.

I.Karimov so'zi bilan aytganda xalqimiz o'sha mustabid sovetlar tuzumi davrida biri „qizil askar“, biri „bosmachi“ biri „quloq“, biri „komissar“, yana biri „mushtumzo'r“, yana qay biri „yo'qsil“ deb guruhlariga ajratib tashlangandi. „Bo'lib tashla, so'ngra hukmronlik qil“ shiorini amalga oshirish uchun eng makkor, qabiq usullar ishga solinib, bir millat vakillarini bir-biriga qarshi qayrash, adovat va nizo urug'ini sochish, shu yo'l bilan istiqlolchilar safini bo'lib yuborish, ularni alohida-alohida qirg'in qilish siyosati amalga oshirilgan edi. „Shu bois,-deb ko'rsatadi yo'lboshchimiz,-ota-bobolarimizga ana shunday ranglar bilan ajratib baho bermasligimiz, balki ularning hayotini, ular yashagan davr mohiyatini to'g'ri tushunish lozim“¹.

Islom Karimov ta'kidlaganidek „bundan bir yuzu o'ttiz yil muqaddam xalqimiz milliy mustaqilligi va tarixiy davlatchiligini yo'qotib, mustamlaka asoratiga tushib qolgan edi. Shu davr mobaynida ajdodlarimiz, millatimiz

¹ Karimov I.A. O'z kelajagimizni o'z qo'limiz bilan qurmoqdamiz „Turkiston“ gazetasi muhbirlarining bergan savollariga javoblari. „Turkiston“ gazetasi, 1999 yil 2-fevral

mashaqqatli sinov va kurash yo'llarini bosib o'tdi"¹. O'zbekistonning sovetlar davri tarixi ana shunday mashaqqatli, og'ir sinov va kurash yo'llaridan iboratdir. Bu deyarli o'rganilmagan tarixiy davr 1918-1934 yillar-xalqimizning Vatan, millat ozodligi yo'lida olib borgan milliy urushi, istiqlolchilik harakati. Sho'ro tuzumi bu davr o'rganishini man qilgan edi. Aksincha bu ozodlik kurashini bostirishga qaratilgan sovetlarning bosqinchilik urushlari tarixi madh qilingan, tarix bir tomonlama bitilgan, g'oliblar tarixi bitilgan holda mag'lublar tarixi kafanga o'rab berkitib qo'yilgan edi. Biroq oyni etak bilan yopib bo'lmaganidek yaqin o'tmishimizdagi ana shu istiqlol uchun kurashni tarixdan o'chirib bo'lmaydi. Har bir voqea, hodisa, jarayon, xoh ijobiy, xoh salbiy bo'lsin, xoh adolatli, xoh razolatli bo'lsin, ularning barchasi ustidan har bir siyosiy, harbiy, mafkuraviy arbob, omma, xalq yetakchisi darajasiga ko'tarilgan shaxs garchand jisman yo'q bo'lsa ham, barabir ular haqidagi bor haqiqat aytilishi zarur. Bunday shakllar tarix uchun hamisha barhayotdir. Ulardan yangidan-yangi avlodlar ibrat va bahra oladi, ularga taqlid qiladi, yaxshilari bilan farqlanadi, yomonlardan nafratlanadi. Qolaversa tarix shaxssiz bo'lmaydi. Har bir tarixning egasi bo'ladi. Egasiz tarix tarix emas. Shu nuqtai nazardan qaralganda bizning ona tariximizning ko'pdan-ko'p sahifalari, tarixiy voqealari va ularning qahramonlari hali-hanuz o'rganilganicha yo'q. Tariximizning ana shunday kemptik qirralaridan biri 1918-1934 yillarda Vatan, millat ozodligi, erku hurriyat uchun olib borgan mardonavor qurolli kurash tarixidir.

¹ Karimov I.A. Jamiyatimiz mafkurasi xalqni xalq, millatni millat qilishga xizmat etsin. T.: „O'zbekiston“ 1998, 3-bet

1.XX asr boshlaridagi istiqlolchilik harakatining mazmun mohiyati.

Tarixiy manbalarda Turkiston o'lkasi xalqlarining Sho'ro boschiniga qarshi milliy-ozodlik va istiqlol harakatining boshlanishi va uni davrlashtirish bo'yicha har xil fikrlar ilgari surildi. Jumladan, Sho'ro tarixshunosligida o'lkamiz xalqlarining ozodlik va milliy mustaqillik uchun kurashi davrini ko'r-ko'rona fuqarolar urushi davri, deb qaraladi. Tarixiy haqiqatga mutlaqo to'g'ri kelmaydigan Rossiyadagi fuqarolar urushi davridan aynan ko'chirib olindi va 1918-1920 yillar shunday belgilandi. Bu borada tarixiy voqealarga xolisona berilgan to'g'ri bahoni xorijda chop etilgan manbalardan topamiz. Jumladan, Boymirza Hayit „Bosmachilik: Turkistonda 1917-1934 yillardagi milliy kurash“ kitobida o'lka xalqlarining milliy ozodlik va mustaqillik kurashi davrini to'g'ri va aniq belgilaydi. Uning fikricha, Turkiston xalqlarining milliy ozodlik jangovar kurashi 1934-yilning o'rtalariga qadar davom etgan. Bu katta davr ikki bosqichga bo'linadi: 1) 1918 yil fevraldan 1924 yilgacha; 2) 1924 yildan 1934 yilgacha¹.

Turkiston o'lkasi xalqlarining milliy ozodlik va istiqlol harakatining sabablari to'g'risida ham tarixiy manbalarda har xil fikrlar bayon etiladi. Ayniqsa sho'ro davrida chop etilgan adabiyotlarda o'lka xalqlarining milliy ozodlik va istiqlol harakatining mohiyati buzib, soxtalashtirib „bosmachilik“ deb ataladi va sabablari bir yoqlama yoki juda toraytirilib ko'rsatiladi. Qonuniy savol tug'iladi: „Bosmachi“ degan mudhish uydirma iborasi qanday yuzaga kelgan? Jamiki arxivlarda saqlanayotgan 1918-1919 yillarga oid hujjatlarda „bosmachilik“, „bosmachilar“ degan iboralar uchramaydi. „Talovchilar“, „dushmanlar“ degan iboralar bolsheviklar, sho'ro , harbiy tashkilotlari hujjatlarida ko'zga tashlanadi. 1918-1920 yillarda bo'lib o'tgan Turkiston Kompartiyasi I-V qurultoylari, Turkiston Respublikasi Sho'rolarining I-V, IX syezdlari, shuningdek, boshqa hujjatlarda ham „bosmachilik“ iborasi ishlatilmagan. „Bosmachilik harakati“

¹ N.Jo'rayev, Sh. Karimov. O'zbekiston tarixi T.: „Sharq“ 2011, 100-bet

doirasidagi qo'rboshilar, „bosmachilar” bilan bog'liq bo'lgan hujjatlarda ham bu ibora yo'q. Axir, istiqlol yo'lida milliy ozodlik uchun kurash olib borgan xalq milliy qahramonlari o'zlarini „bosmachilar” deb atalmaganlar-ku? Aksincha, ular o'zlarini „Musulmonobodlik jangchilar”, „Vatan mudofachilari”, „Turkiston ozodligi askarlari”, „Millatni yurtini ajnabiy bosqinchilardan ozod etuvchilar”, „milliy qo'shin jangchilari” deb atashgan. Mazkur harakat sardorlari o'z nomlariga „bek” so'zini qo'shib, Madaminbek, Shermuhammadbek, Isroilbek, Ibrohimbek, Parpibek deb ataganliklari ham bejiz emas. Qariyalar hanuz u davrni „beklar zamonini” edi deb ham eslashadi¹.

„Bosmachi” iborasi birinchi bo'lib bolshevik mafkurachilar qo'llanadilar. „Jizn` natsional`nosti” (Moskva, 1920 yil iyun) jurnalidan „Bosmachilar fronti” maqolasi e'lon qilindi. Bu iborani 1921-yili 4 aprelda mazkur maqola muallifi Farg'ona qo'shinlari qo'mondoni D.E.Kononov ishlatdi. P.Kushnev esa „bosmachi” so'zini qaroqchi ma'nosida qo'lladi („Krasnaya Zvezda”. –M.: 1928. 1-son).

Xalqlar „dohiysi” I.V.Stalinning „bosmachilik” harakati 1918-1924 yillarda O'rta Osiyoda bir dushman, ixtilol va millatchi bo'lib, O'rta Osiyo respublikalarini Sovet Rossiyasidan ajratish va mustamlakachi sinf hokimiyatini yangidan qurish g'oyasi bilan boylar tomonidan boshqariluvchi siyosiy sho'ro tarixchilari tomonidan qabul qilinadi.

A.Zevelev, Yu.Polyakov, A.Chugunovlarning „Basmachestvo” („Bosmachilik”) kitobida (Moskva, 1981) quyidagi satrlar bitilgan: „Slova basmach proisxodit ot tyusrkogo glagola „basmach” chto oznachayet „davit”, „pritesnyat”, „nasilovat”. U narodov Sredney Azii ponyatiya „basmach” oznachayet „naletchik”, „bandit”, „razboynik”, „nasilnik”. Bundan ko'rinadiki mualliflar „bosmoq” fe'lining birinchi mazmunini olmasdan, uni ongli ravishda

¹ R.Shamsutdinov, Sh. Karimov Vatan tarixi, T.: „Sharq” 2010, 87-bet

tushirib qoldirganlar, asosiy eʼtibor keyingi maʼnolarga qaratilgan. Bu tushunarli, albatta. Chunki bu maʼno koʻrsatilsa, oʻquvchida oʻz-oʻzidan qonuniy savol tugʻiladi: Xoʻsh, „bosmachilar” kimlarning yerini bosib, tortib olgan ekan? Oʻz uyini, oʻz yerini bosib olish mumkin emas-ku? „Bosmachilar” oʻz yerini oʻzlari hech qachon bosib olmagan, balki uni bosmachilardan yaʼni chorizm yoki shoʻro bosqinchilaridan himoya qilgan. RKP (b) Markaziy Komitetining 1922 yil 18-may qarorida „bosmachilik”ka qarshi harbiy tadbirlar bilan birga aholi orasida jiddiy targʻibot tashkil etilishi ham muhim vazifa sifatida koʻrsatilgan. Jumladan, „Anvar Poshoning aholi orasida inglizlarning josusi va Sharq xalqlarining dushmani”, deb targʻibot yuritish kerakligini aytilgan edi.

Ana shu tariqa butun Turkiston oʻlkasidagi barcha xalqlar: oʻzbek, qirgʻiz, qozoq, turkman, tojik, qoraqalpoqlar shoʻro istibdodiga qarshi ozodlik va milliy mustaqillik uchun qonli jangga oʻtlanadilar. Shu boisdan bu kurashning harakatlantiruvchi kuchlari xalq ommasi-boylar, ruhoniylar, dehqonlar, kosiblar, ishchilar edilar¹.

¹ N.Joʻrayev, Sh. Karimov Oʻzbekiston tarixi T.: „Sharq” 2011, 108-110-betlar

2. Farg'ona vodiysidagi istiqlolchilik harakatlari va uning tarixiy ahamiyati.

1919 yil 22-oktyabrda istiqlol uchun kurash harakati kuchlarini tiklash va uni yanada mustahkamlash maqsadida Ergashtomda qo'rboshilar qurultoyi chaqirildi. Qurultoyda Farg'ona Muvaqqat hukumatini tuzishga qaror qilindi. Hukumat boshlig'i va Bosh qo'mondonlikka Madaminbek saylandi. Hukumat boshlig'ining o'rinbosarligiga Monstrov nomzodi ko'rsatildi. General Muxanov harbiy vazir, advokat Nansberg Ichki ishlar vaziri, Hakimdon Azizxonov Moliya vaziri bo'ldi. Umumiy tarkibi 24 kishidan iborat boshlagan mazkur hukumatda 16 kishi tub yerli aholi vakillari bo'lsa, 8 kishi Yevropa millatlariga munsub xalqlarning vakillari edilar. Madaminbek shaxsida davlat va siyosiy arbobga hamda harbiy sarkardaga xos sifatlar mujassamlashgan edi. Madaminbek Farg'ona vodiysida Sho'ro hukumati organlariga muqobil bo'lgan siyosiy boshqarish tizimini joriy etdi. „U bizning rahbarlikdagi kachilim va xatolarimizdan mohirona fondalanildi, unda o'z „boshqarish apparati“, o'z tribunali, o'z „genshtabi“ bor edi, u qonunlar chiqardi“, -deb ta'kidlagan edi uning dushmanlaridan Gromatovich. Faqat Ergash va Shermuhammadbekkina shunga o'zshash boshqarish tizimini joriy eta oldilar. Madaminbek askarlari tinch aholini talovchilar va bosqinchilarni o'zlari ushlab, qattiq jazolaydilar. „O'z oldiga Sho'ro hukumatini ag'darib tashlashni va Farg'ona muhtoriyatini tiklashni vazifa qilib qo'ygan Madaminbek mohir siyosatchi va tajribali tashkilotchi sifatlariga ega edi“, -deb ta'kidlanadi hujjatlarining birida. Farg'ona Muvaqqat hukumati harbiy va moddiy yordam so'rab Buxoro amirligi va Afg'oniston hukumatiga o'z vakillarini yubordi. Ammo ulardan hech qanday amaliy yordam ololmadi¹.

Qurultoyda Sho'rolarga qarshi kurashayotgan vatanparvar kuchlarning harakat birligini tashkil etishga katta e'tibor berildi. O'sha paytda Farg'ona vodiysida harakatda bo'lgan 150 ga yaqin istiqlolchi guruhlarini Madaminbek,

¹ N.Jo'rayev, Sh. Karimov O'zbekiston tarixi T.: „Sharq“ 2011, 128-129-betlar

Shermuhammadbek, Xolxo'ja va katta Ergash boshchiligida to'rtta yirik guruh qilib birlashtirishga qaror qilindi. Bu ishda rus ofitserlari yaqindan amaliy yordamlar berdilar. Qo'rboshi otryadlarni qaytadan shakllantirish, markaziy rahbarlikni yo'lga qo'yish, harbiy komandir kadrlarni tarbiyalash va tayyorlash yuzasidan bir qator tadbirlar amalga oshirildi. Ammo bu tadbirlar kutilgan natijani bermadi, istiqlol uchun kurashuvchi barcha kuchlarni yagona markaz va jabhada birlashtirib kurashni yo'lga qo'yish imkoniyati bo'lmaydi. Bu ishning muvaffaqiyat qozonmaganligining sabablari ko'p bo'ladi, albatta. Eng asosiy sabab mustaqillik va milliy ozodlik uchun kurash olib borayotgan Turkistonlik vatanparvar kuchlar g'oyaviy-siyosiy va madaniy kurash saviyasining talab darajasida bo'lmaganligini edi. Bu hol milliy ozodlik kurashiga rahbarlik qilayotgan qo'rboshilar faoliyatida o'z aks sadosini topdi. Ular tajribali va nihoyat ayyor sho'rolar saltanati mustamlakachiligiga qarshi bir yoqadan bosh chiqarib kurashmoq uchun o'zaro umumiy til topa olmadilar. Yana maqsad yo'lida birlasha olmadilar. Ko'p hollarda qo'rboshilap birgalashib harakat qilish o'rniga o'z bilganlaricha va hech qanday dastursiz o'zlaricha alohida-alohida guruhlariga bo'linib, dushmanga qarshi kurashar edi. Bundan esa sho'rolar va Qizil askar kuchlari ustalik bilan foydalandilar. Ayni chog'da 1919-yilning kuz oylaridan boshlab Sho'ro hukumati istiqlolchi kuchlarga qarshi kurashda o'z taktik yo'lini o'zgartirdi, u manfiy va hiyla bilan ish olib bora boshladi. Bu borada sentyabr oyiga kelib Turkiston bilan Rossiya markazi o'rtasida uzilib qolgan aloqaning tiklanishi, Turkkomissiya ish faoliyatining boshlanishi va nihoyat M.Frunze boshchiligida Turkiston frontining tashkil etilishi hal qiluvchi o'rin tutdi. Bu davrda Sho'ro hukumati istiqlolchi kuchlarga qarshi iki jabha bo'ylab tazyiqni kuchaytirdi. Birinchisi ma'naviy tazyiq edi. Turkkomissiya rahbarligida Sho'ro o'z targ'ibotchisi va tashviqotlarini omma orasiga, jang qizib turgan hududlarga yubordi. Ular orqali xalq ommasining ongiga Sho'ro hukumati adolatli, xalqparvar hukumat, u mustamlaka osaratidagi

ezilgan millatlarning himoyachisi, bo'lib o'tgan dahshatli qirg'inlarda uning aybi yo'q, degan g'oya singdirildi¹.

Xalq milliy ozodlik va istiqlol uchun kurashining buyuk sardori Madaminbek o'ldirilgan bo'lsa-da, vatan mustaqilligi yo'lida u jon fido qilgan vatanparvarlikdan iborat qudratli to'lqin to'xtamadi, aksincha u yanada katta kuch bilan ko'tarildi. Bu davrda milliy ozodlik kurashining asosiy sardori va yalovdorlari Shermuhammadbek edi. Madaminbekning o'ldirilishi, Monstrov yo'l qo'ygan kamchiliklar va Muxanovning Sharqiy Turkistonga 20 ta rus ofitserlari bilan qochib ketishi oqibatida Farg'ona muvaqqat hukumati parchalanib ketdi. Ingliz tarixchisi Glende Frezer ma'lumotlariga qaraganda, bu davrda Farg'ona bolsheviklar 76 ming muntazam armiyaga ega edilar. Ana shu dahshatli kuch bilan Sho'ro hukumati Farg'ona vodiysida ko'tarilgan istiqlol harakatini zo'rlik bilan bostirmoqchi bo'ldi va xalq qahr-g'azabiga sababchi bo'lgan bir qator tadbirlarni amalga oshirdi. Masalan, M.Frunzening buyrug'iga asosan qizil askarlarni oziq-ovqat mahsulotlari yig'ishga kirishildi. Aholi bu davrda ochlikdan sillasi qurib qirilib ketayotgan edi. Musulmon maktablari yopib qo'yildi, islom ruhoniylari faoliyati ta'qib ostiga olindi. 19 yoshdan 35 yoshgacha bo'lgan aholini majburiy harbiy xizmatga olish to'g'risida qaror qabul qilindi. Bu tadbirlar mehnatkash ommasiningn\ sabr-kosasini yanada to'ldirdi, ular ommaviy sur'atda Shermuhammadbek lashkarlariga borib qo'shila boshlaydilar. 1920 yilning oktyabrida hatto muntazam Qozon polkidagi askarlardan 640 kishi qurol-yarog'lari bilan Shermuhammadbek va Xolxo'ja qo'rboshi tomoniga o'tib ketdi. Vatanim, millatim va ozodlik degan barcha sof vijdonli, imon-e'tiqodli vatanparvarlar Shermuhammadbek qanotidan joy va panohtopdilar².

1920 yil 3-mayda Shermuhammadbek tashabbusi bilan Oltiariq tumanidagi Qarnota qishlog'ida qo'rboshilar qurultoyi chaqirildi. Unda Turkiston muvaqqat

¹ R.Shamsutdinov, Sh.Karimov Vatan tarixi T.: 2010, 92-bet

² N.Jo'rayev, Sh. Karimov O'zbekiston tarixi T.: „Sharq“ 2011, 130-bet

hukumati tuzildi. Hukumat boshlig'i va bosh qo'mondon-Amir ul-Muslimin lavozimiga Shermuhammadbek saylanadi. Boymirza Hayit ma'lumotlariga qaraganda, Shermuhammadbek boshqargan hukumatda lavozimlar quyidagicha taqsimlangan: siyosat raisi-Mullajon Qori, Shayx ul islom-Akbarjon Esxoni, hukumat bosh kotibi-Abdusalom qori, Moliya vaziri-Nosir Joni, Maxsus ishlar vaziri-Mullaxoji Niyoz.

Shermuhammadbek shaxsiga Zaki Validiy To'g'on yuksak baho bergan: „Shermuhammadbek,-xalqiga sodiq bir kishi bo'lgan. Uning dushmanlari ham unga baho berishda bor haqiqatni aytishga majbur bo'lgan. 1922 yilga oid tarixiy hujjatlardan birida shunday deyilgan: „Ko'rshermat (Shermuhammadbek)-millati sart (o'zbek) bo'lib barcha qo'rboshilarning eng g'ayratli va qat'iyatlisidir.

Shermuhammadbek milliy ozodlik va istiqlol harakatiga tasodifiy yoki kimlarningdir fatvosi, zo'rligi bilan kirmadi. Balki qalb amri, ona Vatanga, millatga nisbatan mehr-sadoqat, bosqinchi mustamlakachilarga nisbatan esa cheksiz nafrat uni vijdon amri bilan bu yo'lda ixtiyoriy suratda boshlab keldi.

Shermuhammadbek kuchlar teng bo'lmasa-da, bosqinchilarga qarshi ayovsiz va shavqatsiz jang qildi. Sho'ro hukumati Madaminbekni „bir yoqlik“ qilgach, asosiy diqqat e'tiborini Xolxo'ja va Shermuhammadbek kuchlarini tormor keltirishga qaratadi. Ayniqsa bu ish 1920-yil may oyining o'rtalarida Farg'ona vodiysidagi M.Frunzening kelishi munosabati bilan yanada dahshatli tus oldi. Kurashning siyosiy va murosasizlik yo'lidan voz kechildi. „Bosmachilarga qarshi hal qiluvchi so'nggi kurash! Shiori bu davrning asosiy yo'nalishi edi. Farg'ona vodiysi ikkinchi marta harbiy holatda deb e'lon qilinadi. Vodiydagi butun fuqarolik boshqaruv ishlari avgust oyida o'tkazilgan harbiy Kengash ixtiyoriga topshirildi. Aslini olganda Farg'ona vodiysida zo'rlikka tayanuvchi harbiy diktatura o'rnatildi. Turkfront RHQ a'zosi P.Baranov Farg'ona vodiysining diktatorligi lavozimiga qo'yildi. M. Frunze qo'mondonligidagi

Turkiston fronti inqilobiy harbiy Kengash istiqlol harakatini qonundan tashqari deb eʼlon qildi, uning rahbarlari bilan olib boriladigan har qanday muzokaralarni taqiqladi, ozodlik va milliy mustaqillik uchun kurashayotgan barcha kuchlarni qirib lashlash lozimligi toʻgʻrisida dasturiy koʻrsatma berdi. Bu dastur „Qizil armiyaning bosmachilarni tugatishdagi roli” deb atalgan dasturiy toʻplamga mos va xos edi. Unda biz quyidagi dahshatli jummalarni oʻqiymiz: „biz bosmachilardan faqat yerli aholini qirib tashlash orqaligina qutulamiz”¹.

1921 yil 9-martda Fargʻona viloyati inqilobiy qoʻmitasining natijasida Fargʻona vodiysidagi bosmachilik harakati toʻgʻrisida shoʻro qizil askarlarining Fargʻona qoʻshinlari qoʻmondoni Konovalov va Turlolarning maʼruzalari tinglandi. Bu muhokamada kimlar ishtirok etdi? Mana ulardan baʼzilari: Biryushev, Pevzner, Konovalov, Turlo, Aliyev, Zaxarov, Kirzner va boshqalar. Konovalov oʻz maʼrazusida oʻzini qoʻyning ogʻzidan choʻp olmagan yuvosh kishidek koʻrsatdi, „bosmachilarga” qarshi kurash „muvaqqafiyatli” olib borilayotganligini taʼkidladi. Amaldagi, amalda u mahalliy millatlarning eng yovuz dushmani sifatida ish olib borgan.

1922 yil 18-iyulda Turkiston Markaziy Ijroiya qoʻmitasining IV beshinchi majlisida Turkiston markaziy Ijroiya qoʻmitasining aʼzosi Qaygʻisiz Otaboyevning maʼruzasida bunday yovuzliklar ochib tashlandi. Konovalov bosmachilar toʻdasining Bozorqoʻrgʻon qishlogʻida ekanligi toʻgʻrisida maʼlumot oladi va oʻzining uchinchi otliq otryadi bilan bu qishloq tomon yoʻl oladi. U otryad harakati yoʻnalishini bosmachilarga xabar qilishlari mumkin degan shubha bilan yoʻl-yoʻlakay koʻzga koʻringan oʻzbeklarni bitta qoʻymay qirib tashlaydi. Qishloq yaqinida Konovalov „bosmachilar”ning kichik bir guruhiga duch keladi va bir kecha kunduz jang qiladi. Bosmachilar qutulib qolishadi.

¹ M.Xoʻjayev Shermuhammadbek Qoʻrboshi T.: „Sharq” 2008, 257-bet

1921-1922 yillar Turkistondagi istiqlolchilik kuchlarga qarshi kurashda Sho'ro davlat mashinasini turli kuch hamda vositalarni ishga solgan edi. Bu vositalar asosan uch yo'nalishda olib borildi.

Birinchidan, Sho'ro tashviqot va targ'ibot apparati avvalo bu hukumatni dunyoda eng demokratik, adolatparvar, xalqparvar, yo'qsillar va ezilgan mehnatkashlar ommasining manfaatlarini himoyachisi qilib ko'rsatishga intildi. Shu maqsadda xalq ommasi o'rtasidagi o'z ayg'oqchi, yugurdaklari va tashviqotlarini ishga solib targ'ibot ishlarini olib bordi, varaqalar va e'lonlar tarqatdi. 1921-1922 yillarda bir qator dekretlar qabul qilib „amalda“ o'zining „adolatparvarligini ko'rsatmoqchi“ bo'ldi.

Ikkinchidan, Sho'ro hukumati 1919-1922 yillarda Turkistonni qamoqxonalar lageriga aylantirdi. Shu yillarda arxiv ma'lumotlariga qaraganda, har yil Turkistondagi axloq tuzatish kalonnalariga o'rta hisobda 4000ga qadar maxbus jo'natilgan. Ozodlikdan mahrum etilganlarni saqlash uchun tashkil etilgan Turkistondagi 40 ta qamoqxonalar odamlarni o'z bag'riga sig'dirolmay qolgan. Ortig'i bilan 3 ming mahbusga mo'ljallangan qamoqxonalarda 6000gacha tolei sho'r peshonalar saqlangan. Turk Respublika Mehnat muhofaza bo'limining boshlig'i Raginskiy qamoqxonalardagi bunday og'ir vaziyatdan chiqish uchun qamalganlardan 1500 kishini Markaziy Rossiya qamoqxonalariga jo'natishdek „antiqa“ taklif bilan chiqadi.

3.Shermuhammadbek-Turkiston o'lkasi musulmon qo'shinlari bosh qo'mondoni.

Madaminbek oq ruslar bilan ittifoq tuzdi-yu, o'zining sobiq ittifoqchilaridan ayrilayozdi. Xolxo'ja Eshondan boshqa qo'rboshilar Madaminbekning bu qilmishini ochiqdan-ochiq qoralamagan bo'lsalarda, o'rtaga sovuqchiliklar tusha boshlaydi. Unga bevosita o'z qo'li ostida jang qilib kelgan qo'rboshilar va qirg'iz qo'rboshilargina sodiq qoladi. Boshqa katta va kichik qo'rboshilar „Hozir Madaminbekning qo'shini musulmonlar va g'ayridinlardan iborat, binobarin, endi u tom ma'noda amiralmuslimin (musulmonlar amiri) bo'la olmaydi",-degan xulosaga keladilar.

1919 yil sentyabr oyida ular G'orbuvodo to'planib, Shermuhammadbekni amiralmuslimin etib saylaydilar. Shuningdek, qurultoyda milliy-ozodlik harakati oldida turgan vazifalar yana bir bora aniqlashtirib olindi, kelgusi janglar strategiyasi va taktikasi ko'rib chiqildi. Bu anjumanda, shuningdek Madaminbek sha'niga issiq-sovuq gaplar ham aytiladi, kimdir uni ochiqdan-ochiq so'ksa, kimdir taassuf bildirdi, xayrixoxlari esa, bir oz so'z aytishga jur'at etolmay o'tirdilar¹.

Madaminbek va boshqa qo'rboshilar o'rtasiga tushgan sovuqchilik hozircha milliy-ozodlik kurashiga salbiy ta'sirini o'tkazmay turdi. Bir tomondan Madaminbek boshchiligidagi musulmon-rus qo'shini, bir tomondan Shermuhammadbek rahbarligidagi o'zbek qo'rboshilari, bir tomondan Muhiddinbek, Jonibek qozi kabi yirik qirg'iz qo'rboshilari qizillarni ko'z ochirmay, ketma-ket zafarli janglar olib bordilar.

Bir necha bor harakat qilib sulhga erisha olmagan qizil qo'mondonlik g'azabdan o'zini qayerga qo'yishini bilmay terror harakatlarini boshlab

¹ Mansurxo'ja Xo'jayev. Shermuhammadbek Qo'rboshi. T.: „Sharq“ 2008 y, 123-bet

yuborishadi. G'azab o'ti asosan Mermuhammadbek va Madaminbek kabi sardorlar, ularning tug'ilib o'sgan joylari, qarindoshlari hamda ozodlik kurashining ma'naviy markazi bo'lmish Qo'qonga qaratiladi. Qo'rboshilarning qarindosh-urug'lari qisman o'ldirilib, qisman qamoqqa olinib, surgun qilina boshlanadi, ularning mol-mulklari musodara qilinadi. Bu o'rinda qizil terrorchilar Madaminbek va Shermuhammadbekning Sharqiy Farg'onada janglar bilan band ekanligidan foydalanib qoldilar.

Bu voqealarni eshitgan Shermuhammadbek o'zining Marg'ilondan uzilib ketmaganligini bildirib qo'yish, hamda zo'rga kuchi yetmay, himoyasiz qarindosh-urug'lar, qo'ni-qo'shni, tanish-bilishlardan o'ch olishga kirishgan qizillarning yaxshilab adabini berib qo'yishga ahd qiladi. Marg'ilon atroflariga yashin tezligida qilinadigan hujum rejasi ikir-chikirlarigacha puxta o'ylab tuzilib chiqadi. Shu kunlarda Shermuhammad qo'shini adadi olti ming nafarga borar edi. Jang rejasiga muvofiq, mazkur olti ming jangchi quyidagi tartibda taqsimlanadi:

- 1000 nafar yigit Dardoqbek qo'rboshi boshchiligida Marg'ilon uyezdida shimol tomondan;
- 1000 nafar yigit Yusuf Polvon qo'rboshi boshchiligida g'arb tomondan;
- 20000 nafar yigit Nurmuhhammadbek boshchiligida Gorchakovo temir yo'l bekati tomoniga;
- 20000 nafar yigit Shermuhammadbek boshchiligida asosiy yo'nalish, ya'ni Marg'ilon tomon hujum qiladigan bo'ldilar.

1919 yil 10-yoki 11 oktyabr kuni qismlar o'zlariga buyurilgan joylarga yetib borgach, bir vaqtning o'zida jang boshlab, Marg'ilonni o'rab kela boshladilar. Qizillar qandaydir yo'l bilan qo'rboshilarning jangga kirish yo'llarini bilib olganlar shekilli, shaharda katta qo'shin to'playdilar. Shuningdek, Namanganda turgan qismlarga ham ehtiyot shart Mirg'ilon sari yurish buyuriladi.

Jang shiddat bilan boshlanib, shu tarzda davom etadi. Bu jangda Shermuhammadbek turkiy xalqlar harbiy san`atidan meros qolgan bir usulini qo'llaydi: bir guruh otliq yigitlar dushmanga juda yaqin borib, qizg'in jangga kirishib ketadilar. Jang ayni qizigan paytda oldindan tayinlab qo'yilgan bir necha yigitlar „-esing bo'lsa, o'zingni qutqar“, „qochmagan nomard“ deb qichqirishib, otlarini orqaga burib, qochib qoldilar. Ularni ko'rgan boshqa yigitlar ham otlarini boshini burib, tartibsiz holda qocha boshladilar. Ularning orqasidan ponsodlar nomiga „qayt orqaga nomardlar, itday otib tashlayman“ deb po'pisalar ham qilib qo'yidilar. Qizillar „bosmach qochdi, ura“ degancha yigitlar ortidan changalzorga kirib keldilar. Bu yerda ularni Shermuhammadbek boshchiligidagi pistirma kutib turar edi. Pistirmadagilar qizillarni o'tkazib yuborib, atrofni o'rab tutday to'kib tashlaydilar. Qizil askarlar safi boshida qilich yalong'achlab kelayotgan komandir Shermuhammadbek bilan olishib halok bo'ladi.

Boshqa yo'nalishlarda ham qizillarga katta zarba beriladi. Jangdan so'ng barcha qismlar G'orbobo yaqinidagi bir mavzeda to'planadilar va tartibli ravishda o'z makonlari G'orboboga qaytadilar. 1919 yil 13-oktyabr kuni Namangandan yuborilgan katta harbiy qism Yozyovon cho'li orqali kelayotgan ma'lum bo'ladi. Shermuhammadbek o'z qo'shinini ikkiga bo'lib, bir qismini ehtiyot shart uchun G'arbuvo mudofaasiga qoldiradi. Ikkinchi qism bilan esa Yozyovon cho'li tomon yo'l oladi. Har ikki qo'shin Xonobod qishlog'i yaqinida to'qnash keldilar. Bu jang to'xtab-to'xtab uch kecha-kunduz davom etadi va nihoyat Shermuhammadbek qo'rboshi qo'l ostidagi ozodlik kuchlari g'alabasi bilan yakunlanadi¹. Ayni paytda Qo'qon tomonda Islom Polvon, Oybola qo'rboshi va boshqalar, Andijonda Parpibek, Namanganda Rahmonquli va Amir qo'rboshi, Aravonda Xolxo'ja Eshon, O'zgan va O'sh viloyatlarida qirg'iz qo'rboshilarining katta g'alabalarga erishganliklari haqida xabarlar tarqalib turdi.

¹ Mansurxo'ja Xo'jayev. Shermuhammadbek Qo'rboshi. T.: „Sharq“ 2008 y, 124-125 betlar

Milliy ozodlik harakatining 1919 yildagi zafarli yurishlari sovetlarni qattiq larzaga solib qo'ydi. Bu yurish o'chog'i Farg'onada bo'lgan kuchli zilzila Turkiston zaminini qattiq silkitib, uning to'lqinlari Kreml minoralarini ham zirillatadi.

Leninga qilingan suiqasd uni jisman yo'q qila olmasada, to'shakka mixlab qo'yadi. Har kuni erta bilan muolaja va nonushtadan so'ng uning kotibasi Fotmeva ertalabki pochtani olib kelar edi. Pochta, gazetalar, maktublar, telegrammalardan iborat bo'lib, ularni Leninga olib kirishdan oldin Savnarkom tomonidan maxsus belgilangan kishi avval ko'z yugirtirib chiqardi va flotlardan kelgan noxush xabarlarini ichkariga kiritmagan. Chunki unga kuchli hayajonlanish mumkin bo'lmagan. Bu holni bilib qo'ygach undan pochtani yashirmaydigan bo'ladilar. Fotmeva pochta olib kirgach, unga bir ko'z yugirtirib olgach, „-Farg'onadan pochta kelmadimi?“ deb alohida so'rab turgan. Farg'ona frontidagi ahvol Lenin uchun shu darajada ahamiyatli bo'lganki, u kutubxonada O'rta Osiyo, xususan Farg'ona tarixiga, turkiy xalqlar harbiy san'ati tarixiga oid kitoblarni o'qib turgan. Unda muayyan bir xalqning, muayyan bir mamlakatning tarixini yaxshi bilmay turib, u bilan muomala qilish, uni itoatda tutish qiyinligini juda yaxshi xis qilgan².

Yangi hukumat tuzish uchun tayyorgarlik ishlariga kirishish 1919 yilning qish arafasida qizil qo'mondonlik milliy-ozodlik kuchlariga hal qiluvchi zarba berish rejasini ishlab chiqadi. Marg'ilon va Farg'ona (sobiq Skobelevga) vodiyning har tarafidan va Toshkentdan yangi kuchlar olib kelina boshlandi. O'z ayg'oqchilari vositasida bundan xabar topgan Shermuhammadbek qo'shinini saqlab qolish maqsadida vaqtincha tog'larga chekinishga qaror qiladi. Oloyning ostonasi bo'lmish G'ulcha shaharchasida kichik ber garnizon

² Shamsutdinov Rustam. „Bosmachilikni qanday baholash kerak“. „Fan va turmush“. 24-son 1995 y, 27-bet

bor edi. Shermuhammadbek bilan Xolxo'ja Eshon shu tomonga qarab yo'l oladilar. Gornizon boshlig'i kuch qo'rboshilar tomonida ekanligini anglab, jangsiz taslim bo'ladi. Shu tufayli uni va jangchilarini asir olmay, qo'yib yuboradilar¹. Bu yerda bir necha kun turilgach, Xolxo'ja Eshon Novqatga yo'l oladi. G'orbuvodan G'ulgagacha bo'lgan yo'l ustiga qo'yilgan xabarchilar, qizil qo'shin Shermuhammadbekni ta'qib etib, izma-iz kelayotganini ma'lum qiladilar. Shermuhammadbek mudofaaga hozirlik ko'ra boshlaydilar. Qizillar uni uch tomondan o'rab oladilar. Faqat sharq tomon-Oloy yo'ligina ochiq qolgan edi. Bir necha kunlik jangdan so'ng qizillar tobora qurshovni siqib kela boshlaydilar. Buning ustiga, bu yerlar tog' etagi bo'lgani uchun qalin qor bilan qoplangan edi.

Shermuhammadbek: „-kofirlar o'qidan o'lgandan ko'ra tog'da muzlab qolganimiz afzalroq. Nima bo'lsa ham xudodan ko'rdik“, deb Terakdovon tomon chekinishga buyruq beradi. Yog'ib turgan qor ostida dovon sari yuradilar. Qizillar ham izma-iz quva boshlaydi. Dam jang qilib, dam ilgari yurib, baland tog'lar boshlanadigan joydagi bo'sag'a degan qishloqqa yetib keladilar. Bu yerning aholisidan qirqtacha qo'tos, qorkurak va yo'l ko'rsatuvchi olib toqqa chiqib ketdilar. Azaliy tog' hayvoni bo'lgan qo'toslar ko'kragigacha qorga botib, otlar uchun yo'l ochib borgan. Bunday qiyin sharoitda bir qancha otlar sovuqdan o'ladi, odamlarning oyoq-qo'llarini sovuq uradi, oziq-ovqatlari tamom bo'lgach otlarini so'yib yeyishga to'g'ri kelgan. Nihoyat, yo'lboshchilardan biri dara yo'lini topishga muvaffaq bo'ladi.

„Bosmachilar qor bo'roni ostida qolib, qirilib ketgandir“ deb o'ylagan qizil askarlar orqasiga qaytib ketadi. Tog'ma-tog' yurgan Shermuhammadbek yigitlari kichikroq Oloy kentiga-Oloy vodiysi markaziga yetib olib, bu yerda dam olib

¹ Narzulla Jo'rayev, Shodi Karimov. „O'zbekiston tarixi“ T.: „Sharq“ 2011 y, 125 bet

o'zlariga kelib olgach shahidlarni shu yerga dafn etib Farg'onaga qaytishga hozirlik ko'radi¹.

Qurultoydagi qarorlar vaqtni o'tkazmay amalga oshirilishi zarur edi. Bol'sheviklarning askar to'plash harakatiga qarshi tezlik bilan chora ko'rish, yigirma kun ichida ko'zga ko'rinadigan muvaffaqiyatlariga erishish vazifasi qilib qo'yilgan edi. Shuningdek ikkilanib turgan, arazlagan va ehtiyotkor bo'lib qolgan qo'rboshilar bilan uchrashib, ularga zarur yordam ko'rsatish, shu yo'llar bilan muvaffaqiyatga zamin tayyorlash kerak edi.

Shermuhammadbek mazkur qurultoy qarorlarini amalga oshirish, oziq-ovqat, kiyim-kechak, qurol-yarog' masalalarini hal etish, yangi kelgan hamda sho'ro qo'mondonligidan qochib o'tgan yigitlarni qurollantirish, qismlarga bo'lish, shuningdek, yangi hukumat tuzish uchun maslahatlar bilan band bo'lib turgan bir paytda O'ratepada jang olib borayotgan Barotbek (Ali Bodomchi asarida „Bo'g'otabek" shaklida yozilgan) qo'rboshidan yordam so'rab chopar keladi. Ma'lum bo'lishicha, Xo'jand va O'ratepa garnizonlaridan chiqib kelgan qismlar Barotbekka og'ir zarba beradilar¹. Shermuhammadbek darhol Hotambek qo'rboshi boshchiligida yetti yuz yigitni O'ratepaga safarbar etadi. Yigitlar hal qiluvchi jang paytida yetib borib qizil armiya askarlarining katta qismini qirib tashlashadi. Tirik qolganlari Xo'jand tomonga qochib qutiladilar.

Qizil askarlar sovet hukumatining 1922 yil, mart oyidagi istiqloolchi kuchlar bilan muzokaralar olib bormaslik va ularni majburan zo'rlik asosida taslim qilish to'g'risidagi buyrug'iga asosan iyundan boshlab yanada dahshatli hujumini kuchaytiradilar. Shermuhammadbek 1923-yil ukasi Nurmuhhammadbek bilan bir guruh mujohidlarni yoniga olib, Afg'onistonga o'tib ketishga majbur bo'ladi. U bir necha bor o'z vatanini mustamlakachilardan ozod qilish uchun harakat qiladi.

¹ Mansurxo'ja Xo'jayev. Shermuhammadbek Qo'rboshi. T.: „Sharq" 2008 y, 132-133 betlar

¹ R.Shamsutdinov, Sh.Karimov, Vatan tarixi. T.: „Sharq" 2010 yil, 126-127 betlar

Jumladan, 1924-yilda 20 ming kishilik askar bilan Qashqar orqali Farg'ona vodiysiga o'tmoqchi bo'ladi. Ikkinchi urinish 1929-yilda bo'lgan edi. O'shanda Shermuhammadbek Afg'onistondan Vaxsh daryosi orqali Sharqiy Buxoroga o'tishga intiladi. Ammo urinishlarning barchasi besamar ketadi. Shundan so'ng u taqdirga tan bergan bo'lsada, doimo qalbida vatanni ozod ko'rish tuyg'usi bilan umrining oxirigacha yashab kurashadi².

² O'sha joyda

4.Shermuhammadbek va Anvar Posho o'rtasidagi munosabatlar

Bir vaqtlar sharqning katta qismini, Bolqonni to'lasicha zabt etgan Usmoniy turk sultonligi Ovrupani tiz cho'ktirgan buyuk saltanat edi. Biroq, XVIII-asrga kelib, omad bu buyuk davlatdan yuz o'girdi. Ovrupa, ayniqsa Buyuk Britaniya va Rossiyaning kuchayib borishi bilan sultonlik tartibidagi mamlakatlar birin-ketin uning qo'l ostidan chiqib keta boshlaydi. Mamlakatning zaiflashishi Usmonli turk sultonlari sulolasining salohiyatsizligi natijasi deb tushungan. Bir qancha harbiylar, davlat arboblari va ziyolilar „Milliy ittifoq“ firqasigacha birlashib, XX asr boshlarida davlat to'ntarishi o'tkazadilar. Biroq, bu to'ntarish ham hech qanday natija bermaydi: bu paytga kelib, butun Ovrupa va Rossiya Turkiyaga qarshi oyoqqa turgan edi. Nihoyat, Mustafo Kamol Posho hokimiyatni o'z qo'liga olgachgina Ulug' Porta (turklar o'z davlatlarini ko'pincha shu nom bilan atar edilar), Ovrupa istilosidan qutilib qoldi. Mustafo Kamol Posho davlat tepasiga kelgach, sobiq davlat arboblarning ko'pginasi xorijga chiqib ketishga majbur bo'ladilar. Ular ichida sobiq harbiy vazir, Turk sultoni va musulmonlar xalifasi Abduhamid- Iining kuyovi bo'lganligi uchun „Domodi Xalifat-ul muslimin“ unvonini olgan Anvar Posho („Posho“-yirik davlat arboblari, harbiylar va zadogonlarga beriladigan unvon) ham bor edi. Anvar Posho ko'plab Ovrupa mamlakatlarida bo'lib, 1920 yilda Moskvaga keladi, Sharq xalqlarining Boku qurultoyida ishtirok etadi va 1921 yil oktyabr oyida Buxoroga keladi. Bu yerda u Buxoro xalq Respublikasining fahriy mehnati bo'lib turadi¹.

Bir vaqtlar Farg'ona fronti qo'mondoni bo'lgan Muhammadaminbek bilan sulh tuzgan Varyovkin-Raxalvekiy Buxoroning bosib olinishida ishtirok etib, Buxoro xalq Respublikasida harbiy xizmatda qoldirilgan edi. U bu yerda harbiy maktab tashkil etadi. Uning yozishicha: „Kunlardan birida, maktabda harbiy

¹ Mansurxo'ja Xo'jayev. Shemuhammadbek Qo'rboshi. T.: „Sharq“ 2008 y, 231 bet

mashg'ulotlar davom etayotgan paytda usti ochiq avtomobilda bir guruh mehmonlar tashrif buyurishdi. Ular ichida bittasi, ayniqsa, mening diqqat e'tiborimni tortdi. Qaddi qomati kelishgan, Ovrupacha kiyingan, o'ta nazokatli bir kishi mashg'ulotlar borishini harbiylarcha xos sinchkovlik va bilimdonlik bilan kuzatdi. Uning kuzatuvi, bergan savollari harbiy ishni nihoyatda puxta egallaganidan darak berardi. Odob yuzasidan ularning kim ekanliklarini so'ray olmadim. Keyin bilsam, u mashhur Anvar Posho ekan"¹.

Anvar Posho Buxoroda bir oz mehmon bo'lgach, harbiy harakatlarni kuzatish bahonasida Sharqiy Buxoroda yo'l oladi. Uning niyati aslida, milliy-ozodlik harakatini boshqarib, mustaqil Turkiston saltanati barpo etish edi. U Sharqiy Buxoroga kelib, faol harakat boshlab yubordi. Ozodlik harakati yo'lboshchilari bilan aloqa o'rnatib, ularni birlashtirishga intildi.

Anvar Posho bu yerga kelganda, Shermuhammadbek qo'lida harbiy maslahatchi bo'lib turgan turk zobiti Sariq Ismoil Xaqqibekni o'z xuzuriga chaqirtirgan edi. Shermuhammadbek unga qo'shib, o'z qaynotasi Muzaffarxon Mingboshini sovg'alar bilan yuboradi.

1922 yil fevral oyida Anvar Posho Shermuhammadbekka quyidagi maktubni yo'llaydi:

Muhtaram Shermuhammadbek-fidokor mujohid do'stlarim!

Janob Xaqq-Taoloning yordami ila din dushmani bo'lmish bolsheviklarni Dushanba, Sho'rchi, Sariosiyo, Denov, Kabodiyon shaharlaridan quvib chiqardik. Dushman Dushanba va Qabodiyondan boshqa shaharlarni urushsiz tashlab chiqdi. Bolshevik kuchlarining asosiy qismi Boysun garnizonida to'plangan. Shunga ko'ra Darvoz, Bobotog', Denov, Qorator, Jiliko'l yigitlaridan iborat kuchlarimiz Boysun shahrini qamal qilib turibdi. Shaharda urush davom etmoqda.

¹ Mansurxo'ja Xo'jayev. Shermuhammadbek Qo'rboshi. T.: „Sharq“ 2008 y, 232 bet

Inshoolloh, yaqin vaqt ichida bu shaharni ham qaytarib olurmiz. Fisabilloh qilayotgan g'azotdan samar olish uchun shuurli va ittifoq bo'lib bo'lib ishlashimiz ijobat bo'ladi. Shu sababli, ittifoqni tashkil etishimiz uchun Boysun atrofida chaqiriladigan Milliy Misoq (kelishuv) qurultoyiga qatnashishingizni istayman. Shaxsan tashrifingiz mumkin bo'lmagan taqdirda bu anjumanda qatnashish uchun o'rningizni bosa oladigan zakovatli qo'mondonlaringizdan bir nechtasini yuborishingiz lozimdir. Qo'lni qo'lga berib ishlamoq sizdan, fatxunusrat Alloh dandir. Boqiy xudoga omonat topshiraman.

Fevral 1922.

Domodi Xalifat-ul-Muslimin

(musulmonlar xalifasining kuyovi) Anvar".

Shermuhammadbek Qo'rboshi Qo'shoqboy hoji o'g'li (1893 yili Farg'ona viloyati Toshloq tumanidagi G'orbuvo qishlog'ida tug'ilgan. Turkiston sovet rejimiga qarshi qurolli harakat namoyondalaridan biri (1918-1922), Turkiston-turk mustaqil islom jumhuriyati raisi (1920-1922). Validiyning yozishicha, Shermuhammadbek 1916 yilda podsho Rossiyasi tomonidan mardikorlikka olingan va urush chizig'ida ishlar uchun safarbar qilingan kishilar qatorida Polsha frontiga tashlangan. Turkiston muhtoriyati hukumati qizil askarlar tomonidan ag'darilgach, Shermuhammadbek sovet rejimiga qarshi milliy-ozodlik kurashining ilk bosqichidan boshlab jangga kirgan. 1918-1920 yillarda katta Ergash va Madaminbekning o'rinbosari sifatida Farg'ona vodiysida istiqlolchilarning yirik lashkarboshchisi bo'lgan. Madaminbek istiqlol kurashidan chetlangach 1920 yil bahoridan boshlab Shermuhammadbek Farg'ona vodiysidagi qurolli harakatga rahbarlik qilgan.

Shermuhammadbek Farg'ona vodiysi hududining katta qismini qizil askardan ozod qilib, sovet hokimiyatini tugatgan va shariatga asoslangan boshqaruvni joriy qilgan. U bu paytda BXSR, XXSR va Samarqand viloyatidagi sovet rejimiga qarshi kurashayotgan istiqloлчаilar bilan aloqani ham yo'lga qo'ygan. Anvar Posho va Junaidxon bilan 3 tomonlama hamkorlik o'rnatilgan. Shermuhammadbekning Sharqiy Buxoro qo'rboshilari Ibrohimbek va Fuzayl Mahdum bilan munosabatlari yaxshi bo'lgan. Afg'oniston va Turkiya bilan ham aloqalar o'rnatilgan.

Shermuhammadbek vodiya qizil armiyaga qarshi harbiy amaliyotlar olib borish bilan cheklanmasdan, sovet hokimiyati bilan muzokaralar olib borish orqali ham o'z talablarini bayon etgan. Sovet hokimiyati Shermuhammadbekning bu haqli talablarini rad etgach, muzokaralar o'z-o'zidan to'xtab qolgan.

Validiy boshchiligida faoliyat ko'rsatgan „Turkiston milliy birligi“ tashkiloti bilan Shermuhammadbek boshchiligida Turkiston-turk mustaqil islom jumhuriyati hukumati o'rtasida o'zaro aloqa o'rnatilgan. Samarqandda yarim ochiq holatda o'tgan Turkiston musulmonlarining 2-qurultoyi (1922 y 15-20 aprel) da Shermuhammadbek qatnashib, hukumat faoliyati haqida ma'ruza qilgan. Qurultoy oxirida hukumatning 7 bo'lim va 36 banddan iborat muvaqqat Konstitutsiyasi (Asosiy qonuni) qabul qilingan.

Qizil armiya tomonidan Turkiston mintaqasiga katta harbiy qismlar tashlangan, Shermuhammadbek Farg'ona vodiysini tark etib (1922 yil 30 dekabr) ukasi Nurmuhhammadbek va qo'rboshi To'xtasin Maqsud bilan 450-500 kishini harbiy guruhga boshchilik qilgan holatda dastlab BXSR hududiga, 1923 yil bahorida esa Afg'onistonga o'tib ketgan va Qobulda yashagan.

Shermuhammadbek muhojirlikda ham Turkiston mustaqilligi uchun kurash g'oyasidan voz kechmagan. U Afg'onistondan kichik qo'shin Vaxsh daryosi orqali Sharqiy Buxoroga o'tmoqchi bo'lganida sovet aviatsiyasi yordamida ortga

qaytarilgan (1929 yil 15 aprel) Shermuhammadbek Afg'onistonda tuzilgan Turkistonlik muhojirlarning „Vatanni ozod qilish” (ba`zi manbalardan „Faol”) yashirin tashkilotining asoschilaridan biri.

Qobul hukumati 2-jahon urushi davrida Shermuhammadbekni 2 yilga (1943-1945) qamoqda ushlab turgan. Shermuhammadbek ozodlikka chiqqach Hindiston, so'ngra Pokistonning Peshavor (1951-1955) va Turkiyaning Adana (1955y ildan umrining oxirigacha) shaharlarida yashagan. Adana shahrida dafn qilingan.

Shermuhammadbek sovet rejimi davrida „Ko'rshermat (janglarning birida uning ko'ziga o'q tekkan edi) deb tahqirlangan va uning jangovar faoliyati soxtalashtirilgan. Uning serqirra faoliyati to'g'risida Turkiya, O'zbekiston, Italiya, Germaniya va boshqa mamlakatlarda kitoblar yozilgan¹.

¹ Mansurxo'ja Xo'jayev. Shermuhammad Qo'rboshi. T.: „Sharq” 2008y, 288-289 betlar

Қўрбоши Шермуҳаммадбек. 1921 й.

1921 йил ёзида Фарғонада Истиқлолчилар Бош қўмондони Шермуҳаммадбек ва шўролар ҳукумати вакиллари ўртасидаги музокара пайти.

Мадаминбек қўрбоши.

Иброҳимбек қўрбоши.

Туркистон жумхурияти ҳукумати
(ҳукумат раиси Турор Рискулов)
1923 й.

Жунаидхон.

Шермуҳаммадбек ва Зиновьев ўртасида воситачилик қилган
Саидумархўжа Файзихўжаевнинг сургун пайтидаги ҳаёти.

Туркистон Мухторияти қизил аскарлар томонидан
тор-мор қилингандан сўнг Қўқон шаҳрининг кўриниши.
1918 йил февраль.

Бухоро амири Саид Олимхон.
1881-1944.

Анвар пошо. 1921 й.

Туркистон республикаси раҳбарияти вакиллари:
И.Е.Любимов, М.Эпштейн, А.И.Корк, И.Хидиралиев,
Т.Рисқулов, Шапожников ва бошқалар. Бошида будёновка,
қўлида ҳасса билан турган И.Хидиралиев. Андижон,
1923 йил, ноябрь.

Туркистон мухторияти ҳукумати аъзолари.
1917 йил декабрь, Қўқон.

Шермуҳаммадбек ва укаси Нурмуҳаммадбек
қўрбошиларнинг Туркияда Адана шаҳридаги қабри.

Шермуҳаммадбекнинг ўғли Давронбек (ўнгда).
Нью-Йорк, 1995 йил, октябрь.

Давронбек ва Анварбек ўз фарзанд ҳамда набиралари билан.
Нью-Йорк, 1995 йил, октябрь.

Машхур Ғорбобо қароргоҳи.

Шермуҳаммадбек ўтқазган тут. Ҳозирда 100 ёшда.

Xulosa

Ushbu BMIda ajdodlarimizning xurriyat uchun, istiqlol uchun olib borgan kurashlari to'g'risidagi ma'lumotlarni uchratamiz. Bu kurash. garchi bosqinchilarning g'alabasi bilan yakunlangan bo'lsada, milliy tariximizning eng shonli sahifalaridan biri bo'lib qolaveradi, chunki bu milliy-ozodlik kurashidir. G'alabalar quvonchi, mag'lubiyatlar o'kinchi bu kurashning doimo hamrohi bo'lib keldi.

Mazkur kurash fidoyilik namunasi sifatida moziy sahifasidan o'rin oldi. Uning ishtirokchilari fidoyi bo'lmaganlarida Sho'rolar hokimiyati kabi ulkan dushmanga qarshi qilich ko'tarishga jur'at eta olarmidilar? V,I,Lenin o'z qo'mondonlaridan bejiz xafa bo'lgan emas.

Biroq, besh-olti yil uzluksiz davom etgan urush, ketma-ket kelgan qahatchilik milliy-ozodlik harakatini barcha barcha zahiralardan mahrum qildi, qon tomirini quritdi. Qizil armiya esa borgan sari o'sib, kuchayib bordi, unga kuch, oziq-ovqat, o'q-dori uzluksiz yetkazib berib turildi.

Millatimiz boshiga tushgan fojiali kunlardan, erk va ozodlik yo'lida shahid bo'lgan milionla vatandoshlarimiz qismatida, xalq taqdiri bilan o'ynashgan, uni manqurtga aylantirib, o'zgalar qo'liga qaratishga uringan kimsalar ham bo'lgan.

Milliy mustaqillikning qo'lga kiritilishi jarayonidagi murakab vaziyat va mana shu ziddiyatli pallada mamlakatimiz rahbari Islom Karimov toionidan tanlangan g'oyat to'g'ri va oqilona yo'l tufayli xalqimiz uzoq yillik istibdod iskanjasidan qutqarib olingani, hech mubolag'asiz aytish mumkinki, milliy taqdirimizning o'tayotgan asrdagi eng buyuk voqeasi bo'lib tarix sahifalariga kirdi.

Sovet mustamlakasi davri, chindan ham, tariximizning qora kunlari bo'lib ortda qoldi. Asrimizning so'nggi o'n yilligiga kelib, yurtimiz zulmi zo'ravonlikning har qanday ko'rinishlaridan holi, ozod mamlakatga aylandi. Ulug'

yutirparvar bobomiz A.Qodiriy “Moziyga qaytib ish ko’rishlik hayrli” deya ogohlantiradi. O’tmishdan otalarimiz erishgan barcha muvaffaqiyatlardan ibrat olib, ular yo’l qo’ygan xatolardan-saboq chiqarib, do’st kim, dushman kim anglab-bilib yashasak, bilganlarimizni to’laligicha farzandlarmiz ongu shuuriga qo’ya olsak, ularni tarix orqali tarbiyalasak, kelajagimiz albatta buyuk bo’ladi.

Prezident Islom Karimov “Tabiatda ham, jamiyatda ham vakuum-bo’shliq bo’lishi mumkin bo’lmaganidek, mafkura sohsida ham bo’shliq vujudga kelishiga aslo yo’l qo’yib bo’lmaydi¹.

¹ И.А.Каримов Жамиятимиз мафкураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин. Т.: Ўзбекистон, 1998, 7-бет

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati

1. Karimov I. Tarixiy xotirasiz kelajak yo`q. – T.: Sharq, 1998 yil
2. Karimov I.A. Jamiyatimiz mafkurasi xalqni xalq, millatni millat qilishga xizmat etsin. T.: „O`zbekiston” 1998 yil
3. Karimov I.A. O`z kelajagimizni o`z qo`limiz bilan qurmoqdamiz „Turkiston” gazetasi muhbirlarining bergan savollariga javoblari. „Turkiston” gazetasi, 1999 yil 2-fevral
4. Islom Karimov. “Yuksak ma`naviyat – yengilmas kuch”. “Ma`naviyat”, T., 2008 y.
5. O`zbekiston Milliy ensiklopediyasi. T.: I-tom, 2001 yil
6. Shamsutdinov Rustam. Jasoratga to`la hayot sohibi. Andijon, 1991 yil
7. Shamsutdinov Rustam. Jasoratga to`la hayot sohibi. Andijon, 1991 y.
8. Shodmonqul Oston o`g`li. Milliy qahramonimiz kim? Turkiston. 1992 y. 21 fevral.
9. Majid Xasaniy. “Turkiston tarixi”, T., 1992 y.
10. Ibrohim Karim. “Madaminbek”, T., 1993 y.
11. F.Qilichev Zulmatdan sadolar, T.: Adolat, 1994 yil
12. R.Rajabov O`zbekiston tarixi (1917-1993 yilar) T.: „O`qituvchi” 1994 yil
13. Q.Rajabov Farg`ona vodiysidagi istiqlolchilik harakati: mohiyati va asosiy rivojlanish bosqichlari (1918-1924 yillar) T.: 1994 yil

14. Shamsutdinov Rustam. „Bosmachilikni qanday baholash kerak”. „Fan va turmush”. 24-son 1995 yil
15. Shamsutdinov Rustam. Shermuhammadbek hayotiga chizgilar. “Fan va turmush”. 24-son. 1995 y.
16. Boymirza Hayit. Yorug’ kunlar orzusida. „Jahon adabiyoti”. 11-son, 1998 yil.
17. Rajabov Q, Haydarov M. Turkiston tarixi (1917-1924 y) T., “Universitet”. 2002 y.
18. Alixon To’ra Sog’uniy. “Turkiston qayg’usi”, T., 2003 y.
19. Dadaboyev Yahyoxon. “Qatag’on deparasi”. Farg’ona., 2006 y.
20. Mansurxo’ja Xo’jayev. Shemuhammadbek Qo’rboshi. T.: „Sharq” 2008 yil
21. R.Shamsutdinov, Sh. Karimov Vatan tarixi, T.: „Sharq” 2010 yil
22. Narzulla Jo’rayev, Shodi Karimov. „O’zbekiston tarixi” T.: „Sharq” 2011 yil